

Dorota Gierszewski

EDUKACJA NA RZECZ DEMOKRATYCZNEGO SPOŁECZEŃSTWA

Słowa kluczowe: demokracja, kształcenie obywatelskie, edukacja formalna i nieformalna, fundacje w Polsce, doświadczenia niemieckie.

Streszczenie: W artykule omówiono znaczenie kształcenia obywatelskiego w procesie tworzenia demokratycznego społeczeństwa. Autorka zwraca uwagę na funkcjonowanie kształcenia obywatelskiego w systemie formalnej i nieformalnej edukacji, podkreśla różnice w ramach nieformalnego systemu edukacji obywatelskiej w Polsce i w Niemczech. Wskazuje na rolę organizacji pozarządowych jako znaczących aktorów realizujących tę formę edukacji.

Zdaniem autorki zadania edukacji obywatelskiej są ważne, zwłaszcza w świecie, w którym często spotykamy biernych, nieodpowiedzialnych obywateli, dystansujących się od życia publicznego. Niemniej jednak w Polsce edukacja obywatelska ciągle traktowana jest marginalnie.

Aby przygotować ludzi do funkcjonowania w demokracji, a w efekcie zwiększyć liczbę odpowiedzialnych i rozumnych obywateli, pożądane byłoby położyć większy nacisk na edukację. Mieszkańcy powinni być zdolni do odczytywania dobra wspólnego, ale także własnego dobrze pojętego interesu, jak również wskazane jest, aby przejawiali aktywność obywatelską, która stanowi istotę demokracji. W Polsce niewiele osób podejmuje jednak taką aktywność zarówno biorąc pod uwagę uczestnictwo w pozarządowych organizacjach społecznych, działaniach na rzecz własnej społeczności lokalnej, wolontariacie, jak też udział w wyborach.

Jak sprawić, aby demokracja mocniej i na trwałe zakorzeniła się w świadomości oraz w codziennym życiu Polaków? Bez wątplenia edukacja ma tu kluczowe znaczenie. Podstawowy zaś rdzeń wszystkich systemów edukacji stanowią szkoły, które starają się przygotowywać młodych ludzi do życia we współczesnym społeczeństwie, kształtując umiejętności i postawy obywatelskie. Działalność szkół uzupełniana jest nieformalną edukacją pozaszkolną. Obecnie jednak kształcenie obywatelskie winno stanowić niezbędny komponent procesu całościowego uczenia się każdego człowieka. Jego początku upatrywać należy w szkole podstawowej, kontynuacji najpierw w średniej, a potem w wyższej uczelni, w następnej zaś kolejności w kształceniu zawodowym oraz doksztalcaniu i doskonaleniu w formach szkolnych i pozaszkolnych.

Obszary i treści kształcenia obywatelskiego w szkole

Realizacja kształcenia obywatelskiego w Polsce ma miejsce w głównej mierze w szkołach podstawowych i średnich. Zakres treści oraz celów kształcenia został określony przez ministra edukacji w rozporządzeniu o podstawie programowej kształcenia ogólnego¹. Podstawa ta precyzyjnie formułuje, czego szkoła powinna nauczyć ucznia o przeciętnych uzdolnieniach na każdym etapie kształcenia. Fundament wykształcenia tworzy oczywiście kształcenie ogólne w szkole podstawowej. Już w klasach I–III pojawiają się pierwsze treści w zakresie edukacji społecznej, które oscylują wokół wartości związanych z rodziną i współpracą, ponadto wyraźnie akcentowane są kwestie i symbole narodowe. W klasie III szkoły podstawowej jeszcze bardziej widoczne są zagadnienia zgodnego współdziałania w najbliższym środowisku lokalnym, jak również aspekty związane z krajem zamieszkania – Polską. Na etapie klas IV–VI na lekcjach „historii i społeczeństwa” oczekuje się od uczniów między innymi takich postaw jak: zaangażowanie w działania obywatelskie, wrażliwość społeczna, odpowiedzialność, poczucie więzi oraz tolerancja. Na kolejnych poziomach edukacji, w gimnazjum i szkołach ponadgimnazjalnych, w ramach przedmiotu „wiedza o społeczeństwie” podstawa programowa kładzie nacisk nie tylko, jak to było do tej pory, na przekazywanie wiedzy, lecz również na kształtowanie postaw obywatelskich, które warunkują aktywne uczestnictwo w życiu publicznym. Przejawia się to w motywowaniu uczniów do zainteresowania się sprawami społecznymi i angażowania w różnego rodzaju dyskusje, debaty i konsultacje społeczne. Dzięki temu młodzi ludzie uczą się formułować własne oraz rozumieć odmienne poglądy i wyrażać je publicznie, rozwijając tym samym poczucie własnej sprawczości, jak też szacunek do innych. Autorzy komentarza do podstawy programowej przedmiotu „wiedza o społeczeństwie” szkolną edukację obywatelską dzielą na kilka dominujących nurtów:

- 1) obywatel w demokratycznym państwie,
- 2) udział w życiu lokalnej społeczności,
- 3) naród i patriotyzm,
- 4) prawo, prawa człowieka i przeciwdziałanie dyskryminacji,
- 5) Polska, Europa i świat².

W ramach tych obszarów nauczyciele zapoznają uczniów z obszernym zakresem zagadnień: problemami życia społecznego, funkcjonowania władzy, zasadami demokratycznego państwa i ich praktycznym zastosowaniem w najbliższym otoczeniu, przejawami dyskryminacji i nietolerancji, procesami globalizacyjnymi. Zawarte w podstawie programowej cele odnoszą się do kilku sfer, które w coraz bardziej rozwiniętej formie pojawiają się na kolejnych etapach

¹ Rozporządzenie MEN z 23.12.2008 r. w sprawie podstaw programowych wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. W: Dz. U. 15.01.2009.

² Podstawa programowa z komentarzami. Tom 4, Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum. MEN, s. 113 i dalsze.

kształcenia. Jest to między innymi: wykorzystywanie i tworzenie informacji, rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów, współdziałanie w sprawach publicznych, znajomość zasad i procedur demokracji oraz znajomość podstaw ustroju Rzeczypospolitej Polskiej.

Podsumowując, można stwierdzić, że treści realizowane w ramach szkolnych przedmiotów „historia i społeczeństwo” oraz „wiedza o społeczeństwie” wprowadzają dzieci i młodzież w socjalizację obywatelską, kształcąc kompetencje niezbędne do budowy społeczeństwa obywatelskiego. Edukacja ta zyskuje szczególnie duże szanse z racji tego, iż w tym okresie życia młodzi ludzie rozwijają i pogłębiają swoją świadomość wartości. Szkoła ponosi więc kluczową odpowiedzialność za przygotowanie uczniów do wspólnego życia w demokratycznym państwie i wrastanie w życie społeczne kraju. Uczenie demokracji oznacza wzmacnianie poczucia własnej autonomii i samoskuteczności, a tym samym zwiększa orientację w rzeczywistości oraz pozwala na przejawianie odpowiedzialnych i dojrzałych obywatelskich postaw w przyszłości. Należałoby tutaj wspomnieć, że kształcenie obywatelskie odbywa się nie tylko w trakcie realizacji wyżej wspomnianych przedmiotów, lecz również poprzez udział uczniów w codziennym życiu szkoły. Szkoły w ramach programu wolontariatu angażują młodych ludzi do czynnej, dobrowolnej i bezinteresownej pomocy innym. Celem wolontariatu jest rozwijanie postawy zaangażowania na rzecz potrzebujących pomocy, otwartości na potrzeby innych i bezinteresowności. Warto również podkreślić, iż kształtowanie postaw obywatelskich wykracza daleko poza lekcje jednego przedmiotu i jest zadaniem całej szkoły.

Pozaszkolne kształcenie obywatelskie

Nieformalne rozwiązania dotyczące kształcenia obywatelskiego w Polsce nie stanowią jeszcze bogatego spektrum oddziaływań, dlatego też, analizując nieformalny system edukacji obywatelskiej, warto przyjrzeć się, jak funkcjonuje on w kraju naszych zachodnich sąsiadów, gdzie tradycje edukacji obywatelskiej sięgają odległych czasów. W niniejszym tekście, z racji na jego objętość, zwrócę jednak uwagę tylko na okres po II wojnie światowej. W 1949 roku powstała Republika Federalna Niemiec, która przyjęła zachodni model ustrojowy i stała się państwem o ustroju demokratyczno-parlamentarnym. Jak dowodzą jednak badania Niemieckiej Komisji ds. Oświaty i Wychowania (1955) na temat kształcenia i wychowania politycznego, duża część ludności wykazywała brak poczucia identyfikacji oraz dystans wobec polityki i udziału w życiu politycznym. Wówczas też toczyły się liczne dyskusje, czy kształcenie obywatelskie powinno być odrębnym przedmiotem, czy też może lepiej byłoby wprowadzić jego elementy do wszystkich przedmiotów nauczania. Ostatecznie zdecydowano, iż stanie się ono myślą przewodnią całego nauczania we wszystkich typach szkół, a od siódmej klasy wprowadzone zostanie jako samodzielny przedmiot w planach nauczania (Kuhn, Massing 1990, s. 151). W Niemczech po drugiej wojnie

światowej kształcenie dorosłych zaczęło stanowić ważny obszar, w ramach którego dostrzeżono duży potencjał rozwojowy.

W latach 50. kształcenie obywatelskie tylko w niewielkiej części organizowane było pod patronatem uniwersytetów ludowych (VHS), Heimvolkshochschulen (HVHS) w przeciwieństwie do VHS działały one często na obszarach wiejskich poza dużymi miastami i dysponowały internatami dla słuchaczy, Federalnych i Krajowych Centrali Kształcenia Obywatelskiego, czy też w ramach edukacji w szkołach wyższych (Beer, Cremer, Massing 1999, s. 111). Najbardziej obszerna oferta realizowana i rozwijana była pod auspicjami niepublicznych podmiotów społecznych, znalazły się tutaj między innymi: związki zawodowe, organizacje przykościelne skupiające młodzież i dorosłych, fundacje polityczne, akademie stworzone w oparciu o prawo o stowarzyszeniach, towarzystwa oraz instytucje szkoleniowe. Tak gęsta i różnorodna sieć podmiotów zaangażowanych w edukację obywatelską stanowi do dziś pluralistyczny krajobraz polityczny, który uznać można za cechę charakterystyczną kształcenia obywatelskiego w Republice Federalnej Niemiec.

W raporcie niemieckiej komisji ds. wychowania i kształcenia wydanym w styczniu 1960 roku, a zatytułowanym „Sytuacja i zadania niemieckiego kształcenia dorosłych” można przeczytać o znaczącej roli andragogiki w kształceniu dobrych obywateli (Detjen 2007, s. 138). Już na wstępie pojawia się stwierdzenie, że podstaw kształcenia obywatelskiego potrzebują wszystkie warstwy społeczne. Podstawy te obejmują zarówno elementarną wiedzę o świecie i historii oraz państwie i gospodarce, jak również wychowanie do postaw i zachowań obywatelskich w kontekście obcowania z innymi oraz umiejętności, od których zależy trwałość demokracji. Raport zwraca też uwagę, iż *demokracja może funkcjonować tylko wówczas, gdy we wszystkich wspólnotach regionalnych począwszy od małych wiosek, we wszystkich przedsiębiorstwach, we wszystkich społecznościach kościelnych, w stowarzyszeniach i urzędach ludzie będą aktywni i będą troszczyć się o dobro wspólne* (Borcherding 1965, s. 82). Dlatego też wspieranie aktywnych obywateli powinno być ważnym zadaniem kształcenia dorosłych.

Także w dzisiejszych czasach misja kształcenia obywatelskiego dorosłych wpływa na właściwe funkcjonowanie demokracji, zachęca do angażowania się w sprawy publiczne, podejmowania działań wolontariackich, uczy formułowania przekonań i poglądów. Warto też podkreślić, iż różnorodność i autonomia instytucji kształcenia w Niemczech wpierana jest przez różne podmioty. Jednym z nich jest Konferencja Ministrów Kultury i Oświaty (KMK), która zabiega o to, aby dostęp do dalszego kształcenia obywatelskiego miały jak najszersze kręgi społeczeństwa, jak również, aby proponowana oferta była dla wszystkich czytelną. KMK wskazuje też na konieczność intensyfikacji współpracy pomiędzy poszczególnymi instytucjami. Inną ważną instancją jest komisja ds. kształcenia politycznego, która postrzega zadania kształcenia obywatelskiego jako wkład publiczny w rozwój demokratycznej i politycznej kultury. Pozaszkolne kształcenie obywatelskie skierowane jest przede wszystkim do osób pojedynczych i nastawione na rozwój motywacji i kompetencji pozwalających na partycypację

społeczną. Tak rozumiane kształcenie obywatelskie staje się wspólnym zadaniem i niezależnym obszarem kształcenia dostrzeganym przez rozmaite podmioty w społeczeństwie. Różnorodność kształcenia obywatelskiego wspierana jest także rząd federalny. Zadaniem państwa jest tutaj pomoc w rozwoju filarów demokratycznego państwa.

Niemieckie instytucje kształcenia obywatelskiego – współcześnie

Warto zwrócić uwagę na istniejące w Niemczech rozwiązania w ramach pozaszkolnego kształcenia obywatelskiego, gdyż w Polsce ten obszar działań jest jeszcze słabo rozwinięty. Być może przedstawione tu rozwiązania staną się inspiracją dla praktyków i teoretyków kształcenia dorosłych w Polsce. Wśród instytucji zajmujących się tego rodzaju kształceniem można wyróżnić dwa rodzaje:

- instytucje władzy publicznej: Federalne i Landowe Centrale Kształcenia Obywatelskiego (Bundeszentrale und Landeszentrale für politische Bildung) oraz Uniwersytety Ludowe (VHS)
- instytucje niezależne, tj. fundacje polityczne, związki zawodowe, organizacje kościelne.

Wśród wielu instytucji na szczególną uwagę zasługuje najpotężniejsza organizacja na szczeblu państwowym, powstała w 1952 roku, jaką jest Federalna Centrala Kształcenia Obywatelskiego z siedzibą w Bonn (Die Bundeszentrale für politische Bildung). Podstawowe zadanie Centrali polega na wspieraniu świadomości obywatelskiej w duchu demokracji i politycznej partycypacji³. W tym celu wykorzystywane są różnorodne formy oddziaływań: sympozja, kongresy, fora, festiwale, targi, wystawy, podróże studyjne, konkursy, seminaria filmowe, imprezy kulturalne oraz programy dokształcające dla dziennikarzy. Ta wielostronna oferta – poprzez umożliwienie krytycznego podejścia do kwestii politycznych i społecznych – ma na celu zachęcanie obywateli do brania czynnego udziału w życiu politycznym. Propozycje Centrali Kształcenia Obywatelskiego kierowane są przede wszystkim do osób dorosłych, często do animatorów edukacji obywatelskiej, nauczycieli, organizatorów pracy z młodzieżą, wykładowców, dziennikarzy oraz przedstawicieli organizacji społecznych. Dla uczniów i nauczycieli przygotowywane są specjalne materiały do wykorzystania na lekcjach szkolnych. Na szczeblu poszczególnych landów działają zaś Krajowe Centrale Kształcenia Obywatelskiego. Ich naczelne zadania zbieżne są z celami Centrali Federalnej. Charakterystyczne dla Krajowych Centrali jest to, iż ich praca skupia się wyłącznie na obszarze edukacji obywatelskiej. W tym zakresie zajmują się realizacją kształcenia obywatelskiego w różnych formach, doradztwem, współpracą z innymi podmiotami społecznymi, wspieraniem innych przedsięwzięć poprzez udzielanie dotacji, przygotowaniem publikacji. Jednocześnie warto podkreślić, że organizacje te cieszą się w Niemczech dużym uznaniem i autorytetem społecznym. Finansowanie Centrali zapewnia Minister-

³ <http://www.bpb.de> Bundeszentrale für politische Bildung (1.08.2011).

stwo Spraw Wewnętrznych, nie ma to jednak wpływu na realizowane przez nie treści merytoryczne. Zarówno Centrala, jak i ich odpowiedniki w krajach związkowych odgrywają bardzo istotną rolę w kształceniu obywatelskim.

Do instytucji władzy publicznej zalicza się także VHS, czyli Uniwersytety Ludowe, są one równocześnie najbardziej znanymi instytucjami kształcenia dorosłych. Charakterystyczny dla nich jest obszar ich działań, często znajdują się one w małych miejscowościach, ale docierają ze swoją ofertą do szerokich kręgów społeczeństwa. Mają długą tradycję, pierwsze powstały już w okresie Republiki Weimarskiej, zaś ich intensywny rozwój widoczny jest po drugiej wojnie światowej. Organizacją skupiającą VHS jest Niemiecki Związek Uniwersytetów Ludowych (Deutscher Volkshochschul- Verband DVV), który wspiera od 1953 roku współpracę i wymianę doświadczeń pomiędzy członkami, opracowuje zasady i wytyczne oraz promuje jakość edukacji dorosłych i współpracy międzynarodowej⁴. Związek skupia ponad 1000 Uniwersytetów Ludowych na terenie Niemiec. W 2006 roku 974 Uniwersytety Ludowe oferowały prawie 558 tysięcy kursów⁵. Jednym z obszarów programowych wśród proponowanych kursów jest „polityka–społeczeństwo–środowisko”. W roku 2009 liczba uczestników tego rodzaju zajęć nieznacznie wzrosła do 4,6% w porównaniu z latami poprzednimi (2008: 4,5%, 2007: 4,4%, 2006: 4,4%, 2005: 4,2%) (Huntemann, Weiß 2009). Warto jednak podkreślić, iż kształcenie obywatelskie jest ważną dziedziną pracy wielu VHS.

Pomiędzy podmiotami zajmującymi się kształceniem obywatelskim ważne miejsce zajmują fundacje polityczne, związane z partiami politycznymi, a wśród nich Fundacja Friedricha-Eberta (SPD), Konrada-Adenauera (CDU), Friedricha-Naumanna na rzecz pokoju (FDP), Hannsa-Seidela (CSU), Heinricha-Böllera (Zieloni) i Róży Luxemburg (Lewica). Są one jednak prawnie odseparowane od niemieckich partii politycznych i nie mogą przekazywać pieniędzy na partie. Najstarszą z nich jest Fundacja Friedrich-Ebert powołana do życia w Berlinie w 1925 r., tj. roku śmierci pierwszego prezydenta Niemiec F. Eberta, najmłodszą zaś Fundacja Róży Luxemburg działająca od 1999 r. Ich celem jest wzmocnienie kluczowych instytucji demokratycznego społeczeństwa, takich jak parlamenty, partie polityczne i niezależne sądownictwo, jak również wsparcie społeczeństwa obywatelskiego. Wszystkie finansowane są z budżetu federalnego, mimo to pozostają w niezależności od państwa. Cechą szczególną fundacji jest to, iż nie są neutralne wobec wartości, lecz reprezentują polityczny pluralizm w Niemczech. Zajmują się one prowadzeniem projektów (konferencje, seminaria, szkolenia, debaty publiczne, stypendia, programy studyjne i informacyjne, publikacje) kształcących postawy społeczne, polityczne i obywatelskie.

Obok fundacji ważne miejsce w kształceniu osób dorosłych zajmują też związki zawodowe. Posiadają one własne ośrodki i organizacje, które zajmują się organizacją kształcenia obywatelskiego. Warto wspomnieć tu o największej

⁴ <http://www.dvv-vhs.de/> (2.08.2011).

⁵ Statistisches Bundesamt: Statistisches Jahrbuch 2008.

na świecie Niemieckiej Federacji Związków Zawodowych (DGB), która działa na rzecz solidarnego społeczeństwa. Na poziomie krajowym i międzynarodowym reprezentuje ona ruch związkowy i jest równocześnie głosem politycznym członków Federacji, w skład której wchodzi ponad 6,4 miliona robotników⁶.

W Niemczech nie tylko w miejscu pracy, ale też przy kościołach katolickich i ewangelickich działają struktury, których nadrzędnym zadaniem jest kształcenie obywatelskie. W ramach Kościoła protestanckiego sieć akademii skupia Związek Protestanckich Akademii w Niemczech. Powstały one w powojennych Niemczech jako odpowiedź chrześcijan i Kościoła na zniszczenia, naruszenie zaufania do władz państwowych oraz ludobójstwo nazistów⁷. Wiele osób poszukiwało wówczas nowej orientacji moralnej, którą oferowały akademie, ponadto przejęły one na siebie odpowiedzialność za budowanie demokratycznego społeczeństwa. Formy ich pracy są różnorodne, odnaleźć tu można m.in.: spotkania, konferencje, sympozja, konsultacje, warsztaty, projekty, wykłady, seminaria wieczorne, kursy medytacyjne oraz podróże studyjne. Obecnie akademie pojmują swój cel jako obronę dobra wspólnego w kontekście obywatelskim. Podobne zrzeszenia istnieją przy Kościele katolickim, a wśród nich Robocza Wspólnota Katolicko-Społecznych Ośrodków Edukacyjnych (AKSB) zrzeszająca 60 organizacji, stowarzyszeń i akademii⁸. Ich celem jest wspieranie ludzi w umiejętności podejmowania obywatelskich decyzji, radzenia sobie z problemami krajowymi, europejskimi i o znaczeniu międzynarodowym oraz brania czynnego udziału w życiu społecznym i politycznym.

Działające w Niemczech podmioty społeczne realizujące idee społeczeństwa obywatelskiego tworzą okazałą paletę kompleksowych rozwiązań skierowaną na szeroką grupę odbiorców. Szczególnie cenna jest obecność w tych działaniach osób dorosłych.

Polskie instytucje kształcenia obywatelskiego – współcześnie

W Polsce pozaszkolne kształcenie obywatelskie realizowane jest w głównej mierze przez organizacje pozarządowe. Pośród 60 tysięcy aktywnych podmiotów tego typu trzon sektora pozarządowego stanowią stowarzyszenia zajmujące się sportem, turystyką lub hobby, jest ich ok 36%, 15% zajmuje się działaniami na rzecz edukacji i wychowania (Przewłocka 2011, s. 9). Wśród działających w Polsce fundacji wymienić można: Fundację Edukacja dla Demokracji, Fundację Centrum Edukacji Obywatelskiej, Fundację im. Roberta Schumana.

Fundacja Edukacja dla Demokracji rozpoczęła działalność w 1989 roku. *Celem Fundacji jest krzewienie wiedzy o demokracji i gospodarce wolnorynkowej oraz umiejętności działania obywatelskiego w państwie demokratycznym*⁹.

⁶ <http://www.dgb.de> (2.08.2011).

⁷ <http://www.evangelische-akademien.de> (2.08.2011).

⁸ <http://www.aksb.de> (2.08.2011).

⁹ <http://www.edudemo.org.pl/> (2.08.2011).

W statucie w § 6 czytamy, iż Fundacja stawia sobie za cel inicjowanie, wspieranie i prowadzenie działalności edukacyjnej, służącej krzewieniu idei demokracji oraz przygotowującej do pracy na rzecz demokracji i do działalności w instytucjach demokratycznych. Jej działania skierowane są głównie do nauczycieli, opiekunów młodzieży, członków organizacji pozarządowych oraz liderów młodzieżowych. Formy działania to: konferencje, szkolenia, kursy, seminaria, Fundacja prowadzi też niepubliczne placówki doskonalenia nauczycieli, działalność wydawniczą.

Polska Fundacja imienia Roberta Schumana powstała w 1991 roku¹⁰. Jej celem jest mobilizowanie obywateli do angażowania się w proces jednoczenia Europy. W ramach działalności statutowej realizuje ona programy edukacyjne koncentrujące się na trzech głównych zagadnieniach: 1. Promowanie idei integracji europejskiej i edukacja europejska, 2. Aktywizacja społeczna obywateli, promowanie wartości demokratycznych i obywatelskich, 3. Dzielenie się polskimi doświadczeniami z procesu integracji europejskiej oraz transformacji społeczno-polityczno-gospodarczej. Głównymi adresatami projektów są młodzież oraz nauczyciele.

Najmłodszą organizacją wśród wymienionych jest Centrum Edukacji Obywatelskiej (CEO), które działa od 1994 roku, upowszechniając wiedzę, umiejętności i postawy potrzebne w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego¹¹. Cele Fundacji opisuje § 4 statutu, w którym czytamy, iż *powołuje się, mając na względzie potrzebę poprawy jakości systemu oświaty, zapobiegania wykluczeniu społecznemu, podnoszenia świadomości i wiedzy obywatelskiej oraz postaw przedsiębiorczości poprzez propagowanie podstawowych zasad życia w społeczeństwie demokratycznym w warunkach gospodarki rynkowej*". Adresatami oferty Fundacji są nauczyciele, a formy współpracy z nimi to wspieranie współdziałania pomiędzy nauczycielami, szkolenia, kursy internetowe, opracowywanie podręczników, programów szkolnych, scenariuszy lekcji. Obok fundacji funkcjonują w Polsce także stowarzyszenia, których celem jest aktywizacja i edukacja obywatelska.

Analizując obszary kształcenia obywatelskiego w Polsce, zauważyć można, iż charakterystyczną cechą tego kształcenia jest koncentracja na określonej grupie odbiorców, a mianowicie na młodzieży szkolnej i nauczycielach. Pozostałe grupy społeczne znajdują się poza kręgiem oferty programowej kształcenia obywatelskiego. Stanowi to duże zagrożenie dla demokracji, gdyż tylko udział wszystkich grup społecznych w sprawach politycznych stanowi kluczową zasadę demokracji. Aktywne obywatelstwo jest zaś ściśle związane z wiedzą i zrozumieniem podstawowych procesów politycznych oraz funkcjonowania systemu politycznego. Bez tej wiedzy trudno angażować się w sprawy publiczne i bronić własnych interesów.

¹⁰<http://schuman.pl/fundacja/> (2.08.2011).

¹¹<http://www.ceo.org.pl> (2.08.2011).

Wnioski

Zadania kształcenia obywatelskiego są niewątpliwie ważne, zwłaszcza w świecie, w którym często spotykamy biernych, nieodpowiedzialnych obywateli, dystansujących się od życia publicznego, niemających poczucia sprawstwa. Tę bierność tłumaczyć można poczuciem dezorientacji w otaczającej rzeczywistości, co z kolei związane jest z brakiem zrozumienia tego, co dzieje się w sferze publiczno-politycznej. Brak świadomości demokratycznej i gotowości do podejmowania działań na rzecz środowiska może zostać zmieniony dzięki zwiększonemu naciskowi na edukację wszystkich grup społecznych. Istotną bowiem zmienną decydującą o partycypacji społecznej jest poziom wykształcenia. Niestety w Polsce wciąż niedoceniane jest kształcenie obywatelskie, które stawia przed sobą zadania wspierania demokratycznej świadomości, promowania zaangażowania obywateli i idei partnerstwa społecznego. Szkolna edukacja obywatelska nie jest wystarczająca, istnieje konieczność rozszerzenia oferty na całe społeczeństwo i realizowanie jej w ramach procesu całożyciowego uczenia się. Aby istniejąca demokracja przetrwała, ważne jest, aby każde pokolenie uczyło się demokratycznych wartości i zdobywało niezbędną wiedzę obywatelską.

W artykule zwróciłam uwagę na sposób traktowania kształcenia obywatelskiego przez naszych zachodnich sąsiadów, zajmuje ono tam wysoką pozycję w systemie edukacji nieformalnej, w Polsce natomiast ciągle traktowane jest marginalnie. Sądzę, że istotne jest skierowanie szerszej oferty do dorosłych i seniorów, stwarzające im większą szansę na zaangażowanie w sferze działań publicznych, a co za tym idzie w budowanie struktur i instytucji społeczeństwa obywatelskiego. Bogatsza oferta edukacyjna wiąże się też ze zwiększeniem liczby miejsc, w których oferowane mogłoby być kształcenie obywatelskie. Do tej pory duży ciężar spoczywa na organizacjach trzeciego sektora. Warto by postawić pytanie, czy polskie organizacje pozarządowe, które podjęły się zadań związanych z kształtowaniem odpowiedzialnych obywateli bez niezbędnego wsparcia będą nadal pełnić swoją funkcję w tym obszarze? Czy działania przez nie podejmowane i ich oferta okażą się na tyle interesujące, iż zaciekawią obywateli? Wciąż pozostaje nadzieja.

Bibliografia

1. Beer W., Cremer W., Massing P. (1999), *Politische Erwachsenenbildung. Ein Handbuch zu Grundlagen und Praxisfeldern*. Bonn.
2. Borcherding K. (1965), *Wege und Ziele politischer Bildung in Deutschland*. Munchen.
3. Detjen J. (2007), *Politische Bildung*. Oldenburg.
4. Huntemann H., Weiß Ch., *Volkshochschul-Statistik*, 48. Folge, Arbeitsjahr 2009, <http://www.die-bonn.de/doks/huntemann1001.pdf>.
5. Kuhn H.-W., Massing P. (red.) (1990), *Politische Bildung in Deutschland. Entwicklung – Stand – Perspektiven*. Opladen.

6. Podstawa programowa z komentarzami. Tom 4, Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum. Ministerstwo Edukacji Narodowej.
7. Przewłocka J. (2011), *Polskie organizacje pozarządowe 2010*. Warszawa.
8. Rozporządzenie MEN z 23.12.2008 r w sprawie podstaw programowych wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. Dziennik Urzędowy 15.01.2009.
9. Statistisches Bundesamt: Statistisches Jahrbuch 2008.

Netografia

1. Arbeitsgemeinschaft katholisch-sozialer Bildungswerke, <http://www.aksb.de> (otwarty 2.08.2011).
2. Bundeszentrale für politische Bildung, www.bpb.de (otwarty 1.08.2011).
3. Centrum Edukacji Obywatelskiej, www.ceo.org.pl (otwarty 2.08.2011).
4. Der Deutsche Gewerkschaftsbund, www.dgb.de (otwarty 2.08.2011).
5. Deutscher Volkshochschul-Verband e. V., www.dvvh.de/ (otwarty 2.08.2011).
6. Die Evangelischen Akademien in Deutschland, www.evangelische-akademien.de (otwarty 2.08.2011).
7. Fundacja Edukacja dla Demokracji, www.edudemo.org.pl/ (otwarty 2.08.2011).
8. Fundacja im. Roberta Schumana, <http://schuman.pl/fundacja/> (otwarty 2.08.2011).

Education for a democratic society

Key words: democracy, citizenship education, formal and non-formal education, foundations in Poland, German experiences.

Summary: The article discusses the importance of citizenship education in the process of building a democratic society. The author points to the functioning of citizenship in a formal and non-formal education, highlights differences in non-formal citizenship education in Poland and Germany. The role of non-governmental organisations as significant players in this form of education is indicated. In the author's view the goals of citizenship education are important, especially in a world where we often meet passive, irresponsible citizens, ones who try to put distance between them and public life. Nevertheless, citizenship education in Poland is still treated as something marginal.

Dane do korespondencji
dr Dorota Gierszewski
Instytut Pedagogiki
Uniwersytet Jagielloński
ul. Batorego 12, 31-135 Kraków
e-mail: d.gierszewski@uj.edu.pl